De hoge uitval van eerstejaarsstudenten is deels te voorkomen door leerlingen beter te begeleiden bij het maken van de juiste studiekeuze. Dat vereist de inzet van zowel het voortgezet als het hoger onderwijs. De conferenties en activiteiten van het netwerk OPeRA bieden instellingen hierbij de helpende hand.

Optimale aansluiting is van essentieel belang

Bijdragen aan studiesucces

Roelof Eleveld

OPeRA, Amsterdam

Veel jongeren die na de middelbare school hebben gekozen voor een opleiding aan een hogeschool of universiteit, verlaten deze zonder diploma of kiezen tussentijds voor een andere opleiding. Cijfers over deze voortijdige uitstroom lopen nogal uiteen, maar een snelle belronde leert dat het bij sommige bètavakken om 30 tot 40 procent gaat.

Om een zo goed mogelijke aansluiting tussen het voortgezet en het hoger onderwijs te bewerkstelligen heeft een aantal onderwijsinstellingen in 2018 het netwerk OnderwijsPartners Regio Amsterdam (OPeRA)[1] opgericht. Dit is een samenwerkingsverband tussen de Universiteit van Amsterdam en de Vrije Universiteit Amsterdam, de Hogeschool van Amsterdam en Hogeschool Inholland (met iPabo, Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten, Hotelschool The Hague vestiging Amsterdam en de Gerrit Rietveld Academie als agendapartners) en 112 scholen voor voortgezet onderwijs in Noord-Holland en Flevoland. OPeRA heeft de ambitie om een bijdrage te leveren aan het leerling- en studentsucces, door leerlingen aan de hand van activiteiten op het gebied van aansluiting in staat te stellen betere studiekeuzes te maken. Het beoogde resultaat is dat het hoger onderwijs meer inzicht krijgt in de bagage waarmee studenten binnenkomen en dat het voortgezet onderwijs een beter beeld krijgt van wat leerlingen nodig hebben, zodat beide hun curriculum er zo goed mogelijk op kunnen afstemmen. Het achterliggende doel is om op deze manier een bijdrage te leveren aan het verminderen van uitval en switch.

> **Lang niet iedere schoolverlater heeft een helder beeld van een toekomstige carrière**

Is stoppen zo erg?

'Is tussentijds stoppen nu zo erg?' Die vraag stelde een in het voortgezet onderwijs werkzame ouder op een symposium. Ze gunde het haar kind, maar ook haar leerlingen, om eens een jaartje te verkennen of een bepaalde opleiding nu wel of niet iets voor hen is. Het is een veelgehoorde opmerking: lang niet iedere schoolverlater heeft al een helder beeld van hoe een toekomstige carrière eruitziet, laat staan

Aansluiting van voortgezet naar hoger onderwijs

of een vervolgopleiding nu wel of niet passend is. Dat aan een verkeerde studiekeuze ook kosten zijn verbonden, zowel voor de student als voor de onderwijsinstelling, nemen veel mensen voor lief. Iedereen kent wel de verhalen over volle collegezalen begin september, bijvoorbeeld bij de studie Rechtsgeleerdheid, waarna aan het einde van het eerste collegejaar het aantal studenten behoorlijk is uitgedund. Voor hogeronderwijsinstellingen vormen een grote instroom in het eerste jaar en een stevige voortijdige uitstroom wel degelijk een uitdaging, of zelfs een logistiek en organisatorisch probleem. Voor een massale instroom moeten ze zeer veel docenten en faciliteiten vrijmaken, waarbij het rendement van die inzet beperkt is. Die faciliteiten zouden ze beter kunnen benutten voor kleinschaliger onderwijs voor alle studenten, in combinatie met een betere begeleiding waardoor de uitval ook vermindert. Ook kunnen ze dan meer onderzoekstijd vrijmaken voor hun wetenschappelijke staf.

Uit diverse onderzoeken is gebleken dat er verschillende oorzaken zijn van het voortijdig uitvallen van studenten. Soms sluit het eindniveau van het voortgezet onderwijs inhoudelijk niet goed aan op het beginniveau van een studie in het hbo (hoger beroepsonderwijs) of aan de universiteit. Dit geldt voor de verwachte taal- en schrijfvaardigheid, maar bijvoorbeeld ook voor het startniveau in de bètavakken. Daarnaast kan er onvoldoende aansluiting zijn op het gebied van generieke vaardigheden, zoals studie- en onderzoeksvaardigheden.
Een derde oorzaak van voortijdige uitval is het feit dat we van een student een fundamenteel andere werkhouding verwachten dan van een middelbare scholier: meer zelfstandigheid, minder contacturen, en dat terwijl de student eerst ook nog moet wennen aan de nieuwe studie- en sociale omgeving. Ook zijn de didactische werkvormen in het hoger onderwijs vaak anders en minder op de individuele student gericht dan in het voortgezet onderwijs gebruikelijk is. Een vierde oorzaak is dat het beeld dat instellingen schetsen in hun voorlichtingsactiviteiten niet altijd overeenstemt met de werkelijkheid; dit kan zowel gelden voor de opleiding zelf als voor het beroepsbeeld dat ze voorspiegelen. Een optimale en realistische voorlichting kan dus bijdragen aan een goede aansluiting, en daarmee aan een vermindering van de uitval.

Iets te positief

Hogeronderwijsinstellingen proberen de potentiële student binnen te halen door een positief beeld te schetsen van de opleiding en de kansen en mogelijkheden die deze biedt. Soms is dit beeld wellicht iets te positief. Dat werd ook duidelijk uit de interviews met studenten tijdens de themabijeenkomst 'De kracht van oud-leerlingen en netwerken', die OPeRA begin april organiseerde.[2] Zo bleek de opleiding die een van deze studenten had gekozen tegen zijn verwachting in nogal theoretisch van aard, met veel anderstalige literatuur. Een andere student meldde dat hij op het vwo (voorbereidend wetenschappelijk onderwijs) alleen was geïnformeerd over universitaire studies en niet over de mogelijkheden van het hbo, waardoor hij er pas later achter kwam dat de combinatie van theorie en praktijk eigenlijk veel beter bij hem paste.
Daarnaast organiseren hogeronderwijsinstellingen hun onderwijs soms zo dat alleen de 'betere en gemotiveerde' studenten mee mogen doen; dit gebeurt met name door het stellen van hoge selectie-eisen voorafgaand aan de inschrijving, zoals ook bijvoorbeeld bij conservatoria het geval is. Dat is niet erg, als ze het maar van tevoren duidelijk maken. Aansluitprojecten, met bijvoorbeeld extra lessen in de bètavakken, kunnen (en moeten) hier een bijdrage aan leveren.

De conclusie was dat optimale aansluiting al moet beginnen in het voortgezet onderwijs

Op een conferentie over de aansluiting van voortgezet naar hoger onderwijs, in 2021 in Rotterdam, was de conclusie dat een optimale aansluiting al moet beginnen in het voortgezet onderwijs. Het gaat erom dat je de potentiële student op de middelbare school zodanig voorbereidt op de vervolgstudie dat hij een gerede kans heeft om het eerste jaar en de gehele bachelor goed te doorlopen. De inhoud van een vakgebied op 6-vwo-niveau zou een op een moeten aansluiten bij het vervolgonderwijs, zowel wat betreft inhoudelijke vakkennis als wat betreft generieke en specifieke vaardigheden die benodigd zijn om een vervolgstudie te kunnen doen.
Dat is evenwel veel gevraagd van het voortgezet onderwijs, dat leerlingen moet voorbereiden op vele tientallen, zo niet honderden keuzemogelijkheden voor het vervolgonderwijs, die zeer uiteenlopende kennis en vaardigheden vragen. Zelf zeggen leerlingen dat ze activiteiten op het gebied van loopbaanoriëntatie en -begeleiding heel belangrijk vinden.
Er gebeurt al veel om de aansluiting van voortgezet naar hoger onderwijs te optimaliseren. Zo werkt het landelijke VO-HO-netwerk aan de ontwikkeling van doorlopende leerlijnen in het curriculum, met activiteiten zich zowel op de leerling richten als op de professional die voor de klas staat. De negen regionale afdelingen binnen dit netwerk delen goed werkende programma's met elkaar.

Aansluiting van voortgezet naar hoger onderwijs

OPeRA in actie

Het netwerk OPeRA organiseert jaarlijks diverse bijeenkomsten, waarbij verschillende aspecten van aansluiting aan bod komen. Deze bijeenkomsten geven de betrokken decanen, beleidsmakers, managers en onderwijsbestuurders inzicht in de vraag hoe zij binnen hun instelling vorm kunnen geven aan het optimaliseren van het studiekeuzeproces, met als doel het verminderen van uitval en switch van hun (oud-)leerlingen en studenten. Ook organiseert OPeRA conferenties en verstuurt het nieuwsbrieven.
De activiteiten van het netwerk richten zich in hoofdlijnen op vier doelgroepen:

- leerlingen in het voortgezet onderwijs: de potentiële studenten van hogeschool of universiteit;
- docenten in het voortgezet onderwijs; door hen bij te spijkeren in het eigen vakgebied versterken we de aansluiting met het wetenschappelijk onderwijs (dit geldt zowel voor bètavakken als voor de relevante alfa- en gammavakken);
- lerarenopleidingen; omdat er een groot lerarentekort is, dienen we zo veel mogelijk jongeren te interesseren voor het vak van leraar. Optimale voorlichting en inhoudelijke voorbereiding zijn hierbij van groot belang;
- beleidsmakers, leidinggevenden en bestuurders die alle op aansluiting gerichte ontwikkelingen beleidsmatig kunnen verankeren in hun instelling voor voortgezet of hoger onderwijs.

Binnen het netwerk OPeRA bestaan er concrete projecten waarvan middelbare scholen gebruik kunnen maken. Zo richt de organisatie Bètapartners zich op leidinggevenden, docenten, technisch onderwijsassistenten en leerlingen, met als doel om de aansluiting bij de bètavakken zo goed mogelijk te laten verlopen. Hiertoe organiseert Bètapartners onder meer cursussen, programma-uitwisselingen en masterclasses voor docenten. Hetzelfde geldt voor AlfaGammapartners, dat zich richt op docenten in alfa- en gammavakken, eveneens om de aansluiting van voortgezet naar wetenschappelijk onderwijs te verbeteren. Dat doet dit netwerk in samenwerking met de lerarenopleidingen. In tegenstelling tot Bètapartners (dat ook leerlingactiviteiten organiseert) richt het zich dus niet op leerlingen.
Een ander project is het Pre-University College van De Vrije Universiteit, waar leerlingen uit 4, 5 en 6 vwo uitdagende programma's kunnen volgen die hun een beeld geven van wat ze kunnen verwachten van een universitaire studie. En tot slot zijn er ook initiatieven vanuit docenten om het bèta-onderwijs aantrekkelijker te maken. Een voorbeeld is het project Natuur, Leven en Technologie, dat zich met een nieuwe onderwijskundige aanpak richt op innovaties bij vakken als biologie, scheikunde en natuurkunde.

Als het gaat om aansluiting is de vraag wie nu precies waarvoor verantwoordelijk is

Versnipperd landschap

Omdat middelbare scholen veel initiatieven op zich af zien komen, kunnen ze doorgaans kiezen aan welke projecten ze wel en niet deelnemen. Het aanbod is breed en niet altijd even overzichtelijk; het landschap lijkt momenteel nogal versnipperd. Dat brengt de vraag met zich mee of er niet meer regie en afstemming moet komen. Om bij te dragen aan helderheid, en om tot een zo goed mogelijke afstemming tussen de verschillende initiatieven te komen, organiseert OPeRA jaarlijks een conferentie, een aantal netwerkbijeenkomsten en diverse overleggen op verschillende niveaus, van bestuurders tot uitvoerders.

Bij een rondgang langs besturen van deelnemende onderwijsinstellingen bleek dat middelbare scholen enerzijds en hogescholen en universiteiten anderzijds verschillende belangen hebben. Scholen moeten ervoor zorgen dat hun leerlingen de eindstreep en dus een diploma halen; ze hebben slechts beperkt invloed op de keuzes die jongeren maken nadat ze de middelbare school hebben verlaten. Dat neemt niet weg dat ook scholen zich verantwoordelijk voelen voor een optimale aansluiting op het vervolgonderwijs. Hogescholen en universiteiten willen studenten graag optimaal kansen bieden; allereerst omdat ze zich medeverantwoordelijk voelen voor de ontwikkeling van deze jongeren, maar ook omdat ze willen bijdragen aan een optimaal arbeidsmarktpotentieel voor bedrijven, instellingen en overheidsorganisaties.
Als het gaat om de regie over projecten op het gebied van aansluiting kun je de vraag stellen wie nu precies waarvoor verantwoordelijk is. Is het de verantwoordelijkheid van de middelbare school om de leerling zodanig af te leveren aan het vervolgonderwijs dat hij zonder problemen kan instromen? Of heeft het hoger onderwijs zelf ook de verantwoordelijkheid om het startniveau zo in te richten dat het voor eerstejaars aanvaardbaar is? En als dat laatste niet het geval blijkt te zijn, moeten instellingen dan extra voorzieningen bieden om de student bij te spijkeren tot het juiste niveau?

Aansluiting van voortgezet naar hoger onderwijs

Beleefde afstand

Een optimale aansluiting gaat niet alleen over kennis en generieke en specifieke (studie)vaardigheden, maar ook over de sociale context. Sinds de jaren zestig, en vooral sinds de invoering van de Mammoetwet, is het aantal eerstegeneratiestudenten snel toegenomen. Deze groep heeft nauwelijks of geen referentiekader voor wat studeren inhoudt. Hetzelfde geldt tegenwoordig voor de groeiende groep studenten met een biculturele achtergrond.
Belangwekkend onderzoek van Abdelhamid Idrissi, Professor of Practice Diversiteit & Inclusie aan de Hogeschool van Amsterdam, laat onomstotelijk zien hoe groot de beleefde afstand tussen thuissituatie en opleiding is voor jongeren uit wijken waar de gang naar het hoger onderwijs uitzonderlijk is. Dit kan ertoe leiden dat deze jongeren bang zijn om überhaupt een universiteitsgebouw binnen te lopen. Het boek *Misschien moet je iets lager mikken* (2023) van Milio van de Kamp geeft indringend weer hoe een moeilijke sociale omgeving of thuissituatie kan leiden tot onderadvisering in het primair en voortgezet onderwijs en belemmerend kan werken voor het volgen van een vervolgopleiding. Van de Kamp, die zelf opgroeide in armoede, heeft het uiteindelijk geschopt tot universitair docent sociologie aan de Universiteit van Amsterdam en zet zich in de om kansengelijkheid voor anderen te vergroten.
Op dit vlak heeft zowel het voortgezet als het hoger onderwijs een grote verantwoordelijkheid. Het herkennen en erkennen van de sociale context waarbinnen jongeren opgroeien moet deel uitmaken van het proces van het vergroten van kansengelijkheid. Problemen met de beheersing van de Nederlandse taal zouden bijvoorbeeld niet automatisch tot onvoldoendes hoeven te leiden, maar kunnen ook een signaal zijn om een student extra faciliteiten te bieden om zich de taal sneller en op een hoger niveau eigen te maken.
Het feit dat veel opleidingen en studieboeken Engelstalig zijn, kan ook belemmerend werken. Voor veel studenten met een biculturele achtergrond is het Engels de derde of zelfs vierde taal die ze zich eigen moeten maken. Aan de andere kant kan het ook voor meer gelijkheid zorgen, aangezien het Engels ook voor de meeste Nederlandse studenten niet de moedertaal is.

Nut en noodzaak

Waar brengt ons dit alles? Als we kijken naar het palet aan uitdagingen op het gebied van aansluiting, kunnen we de volgende ideeën bieden en aanbevelingen doen:

- Geef activiteiten op het gebied van loopbaanoriëntatie en -begeleiding ruim baan in het voortgezet onderwijs en besteed daarbij optimaal aandacht aan de mogelijkheden voor vervolgonderwijs aan zowel hogescholen als universiteiten.
- Zet organisaties als Bètapartners en AlfaGammapartners structureel in in het voortgezet onderwijs, en zorg voor een effectieve kwalitatieve vergelijking van de curricula tussen het voortgezet onderwijs (in het bijzonder in de bovenbouw) en het hoger onderwijs (met name het eerste jaar).
- Maak inzichtelijk wat de mogelijkheden zijn voor studenten die voortijdig uitstromen in het hoger onderwijs en probeer daarbij tijdverlies zo veel mogelijk te voorkomen. Dat kan bijvoorbeeld door het onderwijs meer modulair aan te bieden.
- Gebruik het cijfermatige inzicht in de voortijdige uitstroom, zodat je daar optimaal beleidsmatig op kunt inspelen. OPeRA heeft hiervoor veel materiaal beschikbaar.
- Universitaire opleidingen met een hoge uitstroom zouden kunnen experimenteren met een kwalitatieve numerus fixus, dus een extra instroomeis. Conservatoria en kunstopleidingen doen dit ook al. Zij hebben beperkt plaats voor nieuwe studenten en selecteren dus op basis van kwaliteit uit vaak vele honderden aanmeldingen.
- Veel studenten weten nog niet of een theoretische opleiding bij hen past, of dat ze beter zouden gedijen in een opleiding met meer praktijkelementen. De TU Delft, Hogeschool Inholland en de Haagse Hogeschool ontwikkelen plannen voor een gezamenlijk eerste jaar op het gebied van techniek. Dit zou je ook kunnen ontwikkelen voor andere vakgebieden, zoals rechten, zorg en economie.

Het nut en de noodzaak van een goede aandacht voor aansluiting moeten we niet onderschatten. Voor landelijke informatie over loopbaanoriëntatie en -begeleiding bestaat het Expertisepunt LOB[3], maar een landelijk totaaloverzicht voor alle initiatieven op het gebied van aansluiting ontbreekt momenteel nog. Het netwerk OPeRA pleit dan ook voor een landelijk kennis- en informatiepunt dat beleidsinitiatieven, projecten en (monitoring)onderzoek op het gebied van aansluiting samenbrengt. Wellicht zou zo'n kenniscentrum de vorm kunnen aannemen van een lectoraat of leerstoel, die best practices samenbrengt waarmee het hele onderwijs zijn voordeel kan doen.

Roelof Eleveld
is voorzitter van de regiegroep OnderwijsPartners Regio Amsterdam (OPeRA)

Noot

1 Opera-educatie.nl. Zie ook OPeRA op LinkedIn: www.linkedin.com/groups/9086715.
2 Opera-educatie.nl/themabijeenkomst-vo-mbo-ho-4-april-2024-de-kracht-van-oud-leerlingen-en-netwerken
3 Expertisepuntlob.nl